

Finn hangtan

Artikuláció fonetika

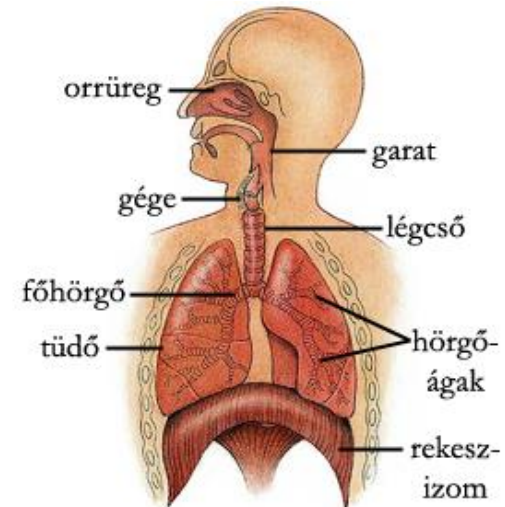

Hangképzőszervek

Nincs olyan önálló szerve az embernek, amelynek kizárólagos funkciója a beszéd létrehozása lenne.

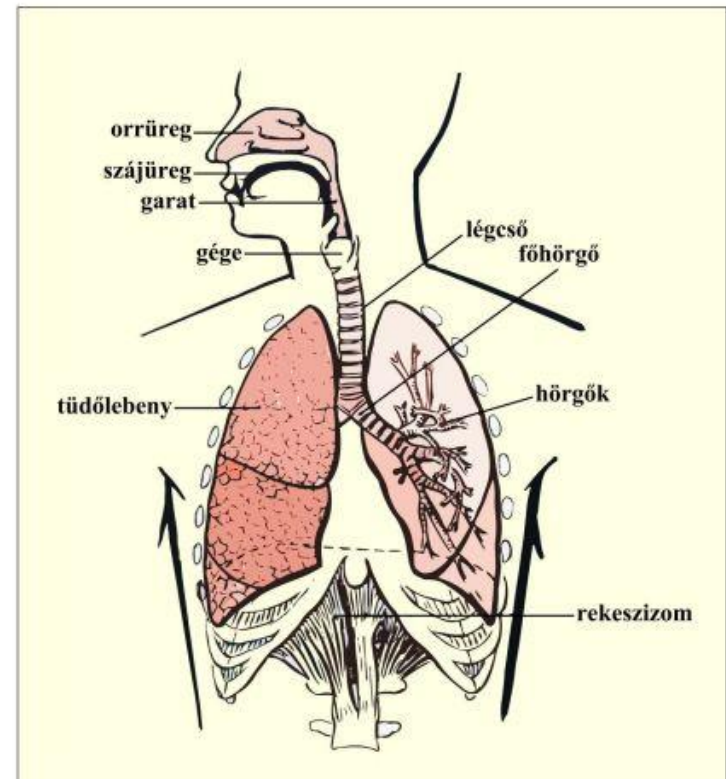
A beszédet több szervünk együttes működése hozza létre. Ezeknek a szerveknek elsődlegesen élettani funkciója van. Az emberi beszédhang képzésének fő hangképző szervei:

- I. tüdő
- II. gégefő
- III. hangjárat

A tüdő anatómiája

Elhelyezkedése: a mellkasi részben, alulról a rekeszizom, a diaphragma határolja, mely a hasüreg felett található. Kívülről a mellhártya és a bordakosár, ill. a bordaközi izmok (musculi intercostales) határolja.

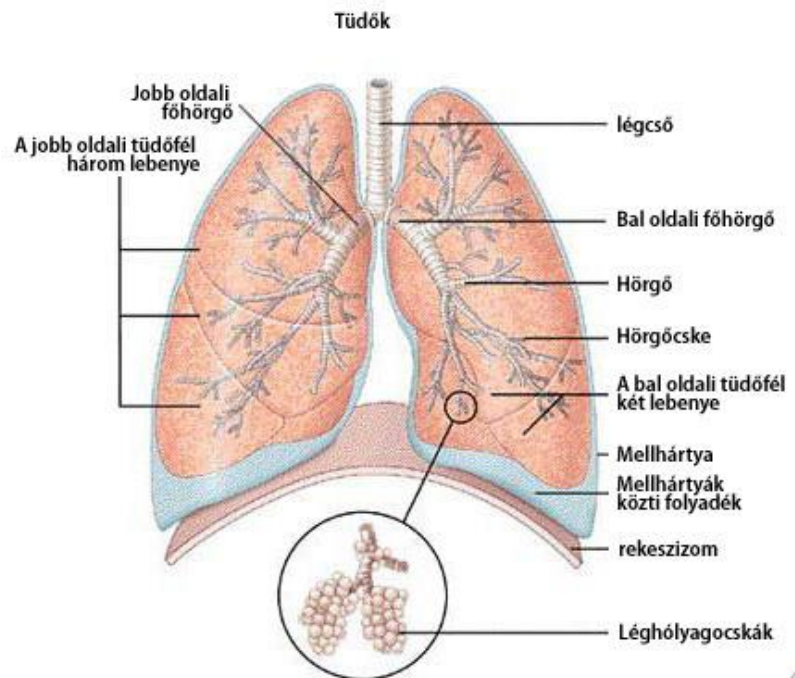

A tüdő felépítése

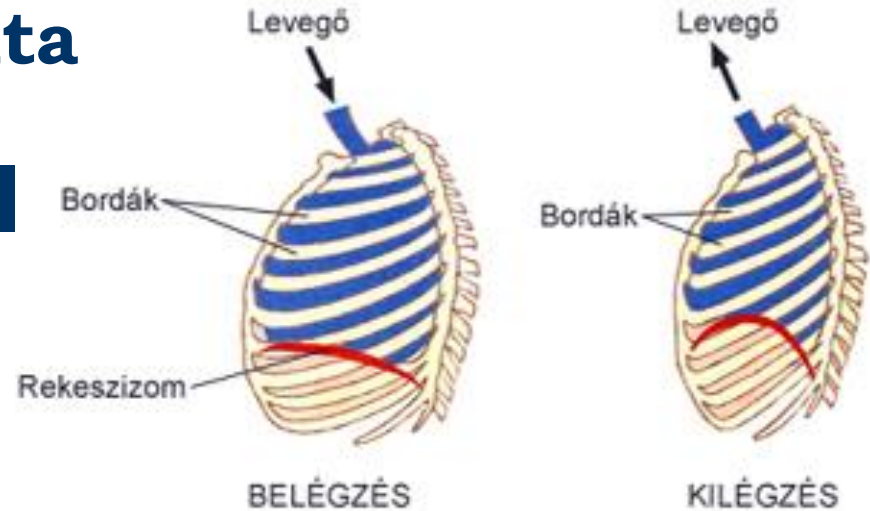
két lebenyből, szárnyból áll, mindkettő vérerekkel sűrűn átszőtt léghólyagocskák, alveolusok szövedéke, melyek összfelülete 40–60 m², számuk kb. 750 millió. Itt történik a tulajdonképpeni gázcsere

Ezek a hörgőcskékkal vannak kapcsolatban, melyek a hörgőkben, majd két főhögőben, a bronchusban egyesülnek, ezek pedig a légcsőben (trachea).

A tüdő össztérfogata 4,5–5,5 l.

A légzés folyamata

A tüdő önálló mozgásra nem képes, mozgását a rekeszizom és a bordaközi izmok biztosítják. **Belégzéskor** a rekeszizom és a külső bordaközi izmok megfeszülnek, ezáltal a mellkas megemelkedik. A mellkas és a tüdők közt elhelyezkedő mellhártya kettős rétegű, egyik rétege a mellkas, másik a tüdők falához tapad. A két hártya összetapadását folyadék biztosítja, ennek köszönhetően a tüdők követik a mellkas mozgását. A kitágult tüdőben csökken a nyomás, alacsonyabb lesz, mint a légköri nyomás, így a levegő a külvilágból a tüdőbe áramlik. A belégzés aktív folyamat.

A légzés folyamata

Kilégzés passzív folyamat. A rekesz- és a külső bordaközi izmok elernyednek, a mellkas és vele együtt a tüdők a bordák súlya alatt visszatérnek eredeti helyükre. A tüdőben megnő a nyomás, így a levegő kiáramlik.

A kétféle légzőizmunkat nem egyformán használjuk. Ha a rekeszizom működik intenzívebben hasi légzésről, ha a bordaközi izmok hatékonyabbak mellkasi légzésről beszélünk.

Nyugodt légzéskor egy felnőtt ember percenként átlagosan 16-szor lélegzik. Egy légvételkor kb. 0,5 liter levegő cserélődik ki. Erőltetett belégzéssel további 2,5 liter levegőhöz juthatunk, a legnagyobb térfogat, amit légvétellel kicserélhetünk átlagosan 4,5 liter (*vitálkapacitás*). A tüdőben mindig bent maradó levegő mennyisége kb. 1 liter (*maradék levegő*).

A tüdőben lévő levegő felosztása

- rezidurális / alveoláris**: kb. 1–1,5 l, kifújhatatlan, az alveolusokat ez tartja gömb alakban
- rezerv / tartalék**: kb. 1,5 l, tartalék levegő, szükség esetén felhasználható, a levegő kifújását rugalmassá teszi
- komplementer / kiegészítő**: kb. 2–3 l, a beszédhez
- respirációs / légzési**: kb. 0,5–0,6 l, a légzés során cserélődik, néma légzéskor

I + II + III + IV = totális kapacitás

I + II + III = vitális kapacitás

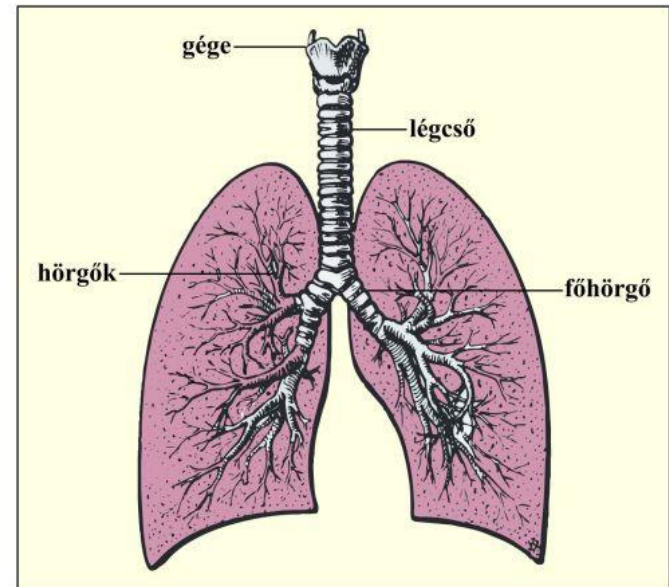
A légzéstudpusok funkciójuk szerint

–**respiratio muta / néma légzés**

- csak biológiai funkciója van
- automatikus
- általában orron át
- 0,5 l liter levegő áramlik ki és be
- 6 egység belégzés: 8 egység kilégzés

–**respiratio phonatoria / beszédlegzés**

- a beszédhez
- tudatosabb
- orron és szájon át
- kb. 3 l levegő áramlik be, 1–1,5 l ki
- 1 egység belégzés
- 5–10 egység kilégzés
- 0–0,5 egység szünet

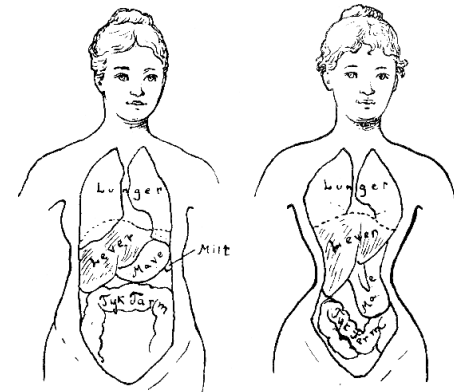

A légzéstípusok a résztvevő testtáj szerint

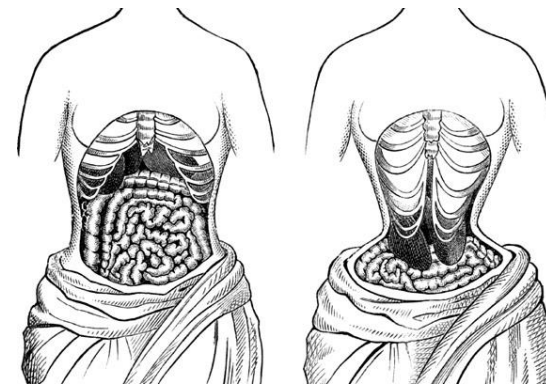
–**mellkasi légzés**

a bordakosarak emelésével
a beszédnél
nőkre jellemzőbb

–**hasi légzés**

a rekeszizom mozgásával
néma légzésnél
férfiakra jellemzőbb

–**kombinált légzés**

hasi, majd mellkasi
énekesek, előadók

A hangok felosztása a tüdő működése szerint

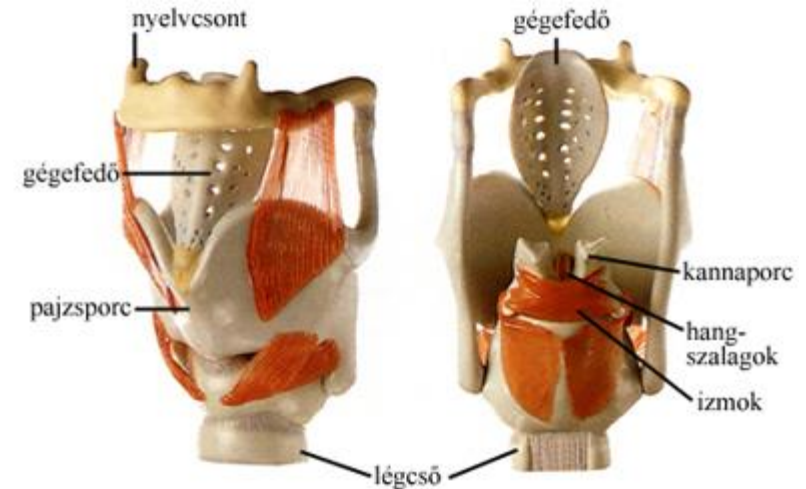
- inspiratiós** / belégzéskor képzett: a magyarban nem fonémaértékű hangok, indulatszók (*ssz!*, *fff!*), hottentotta (m: *hja!*, f: *joo*)
- exspiratiós** / kilégzéskor képzett: magyar beszédhangok
- avulsiós** / hangképzési szünetben képzett: avulzívák / csettintő hangok

Az avulzívák a magyarban nem beszédhangok, de pl. afrikai nyelvekben azok, a légzéstől függetlenek, a szájüregben két szerv egymásra szívó hatást gyakorol, indulatszóként: *ccc!*

A gégefő anatómiája

Elhelyezkedése: a légcső tetején,
a garatüreg alatt.

Felépítése: porcokból áll

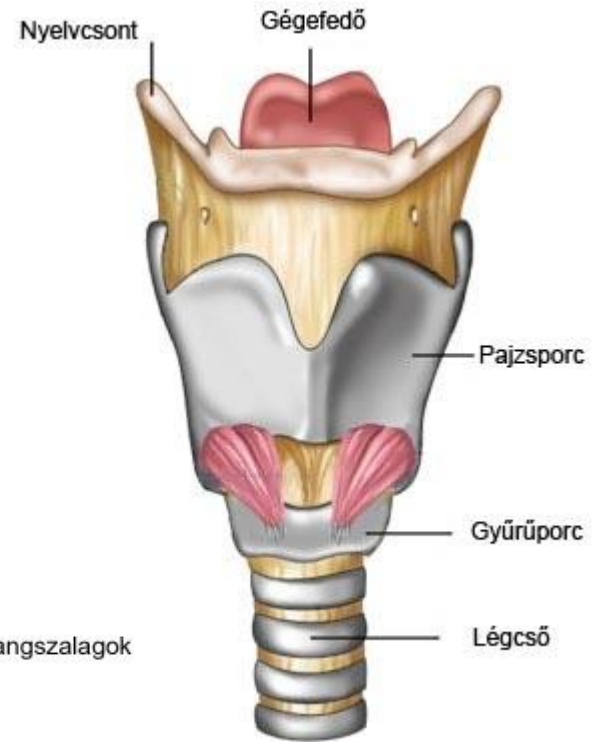
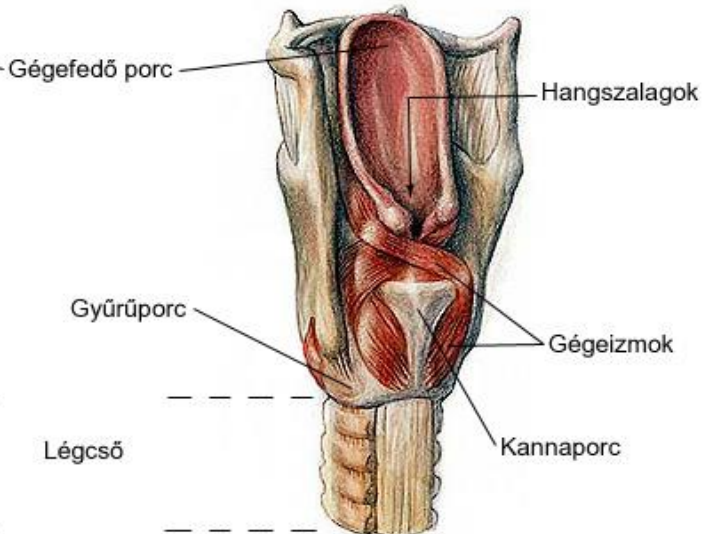
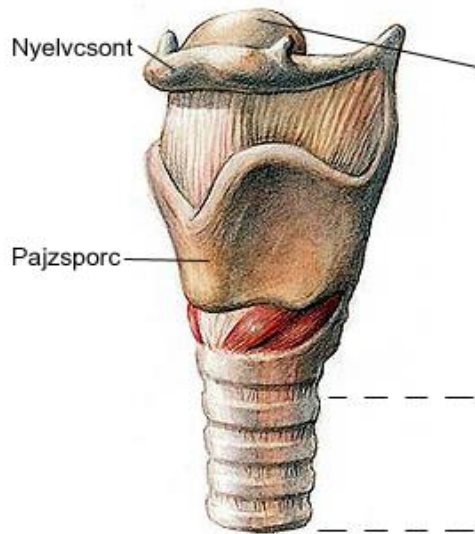

pajzsporc / cartilago thyrcoidea: elöl található, védi a hangszalagokat, férfiaknál kiugró (ádámcsutka)

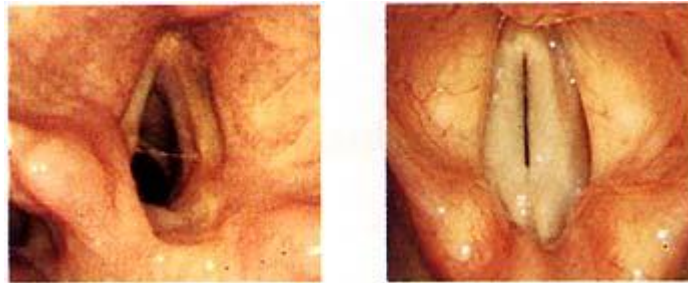
gyűrűporc / cartilago cricoidea: hátul, a kannaporcoknál, pecsétgyűrű alakú, a belső oldalán helyezkedik el a hangszalagpár

kannaporcok / cartilago arytenoidae: 2 mozgékony porc, elfordulhatnak, a hangszalagok feszességét változtatják

gégefedő porc / epiglottis: a gégefő tetején, a légcsövet és a nyelőcsövet választja el, automatikusan működik

Hangszalagok

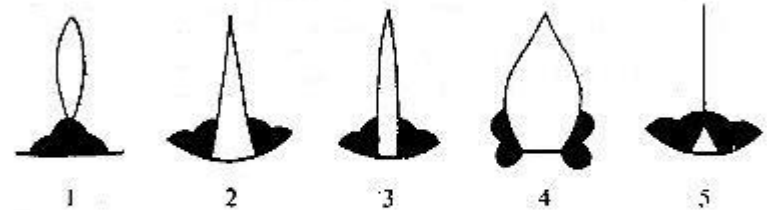
Hangszalagok (chordae vocalis/ligomenta): izomkötegpár a gégefő belsejében, a nedves hangrésben rezegnek. Mérete kor és nem szerint változik, férfiaknál 2–3 cm, nőknél ennek 2/3-a. A hangszalagok hátsó végükkel a kannaporcokhoz tapadnak, ezek mozgását követik.

Hangszalagállások

Zár-állás: kannaporcok zárva, hangszalagok zárva, a tüdőből nagy erővel kiáramló levegő hatására hirtelen felpattannak, zörej keletkezik:
gégezárhang / laringális explozíva.

A magyarban nem beszédhang, de az arab nyelvekben, finnben, németben igen.

A fontosabb hangszalagállások

A fontosabb hangszalagállások

1 = zöngéállás

4 = belélegző állás

2 = zöngétlen állás

5 = suttogó állás

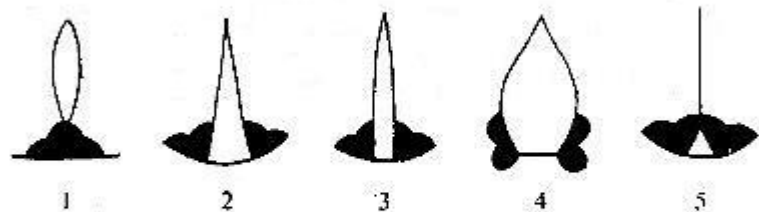
3 = h-állás

Hangszalagállások

Zöngéállítás: kannaporcok és hangszalagok zárva, a levegő hatására a zár egymás után többször felpattan, a hangszalagok rezegnek, létrejön a zöngé: *laringális tremuláns / gégepergőhang*. Alapeleme a magánhangzóknak és a zöngés mássalhangzóknak.

Fúvó-állás: a kannaporcok és hangszalagok 30 fokos szögben vannak nyitva, a gégefőben zörej nem keletkezik a levegő áthaladásakor.
Zöngétlen mássalhangzók (kivéve *h*) képzésekor.

A fontosabb hangszalagállások

A fontosabb hangszalagállások

1 = zöngéállítás	4 = belélegző állás
2 = zöngétlen állás	5 = suttogó állás
3 = <i>h</i> -állás	

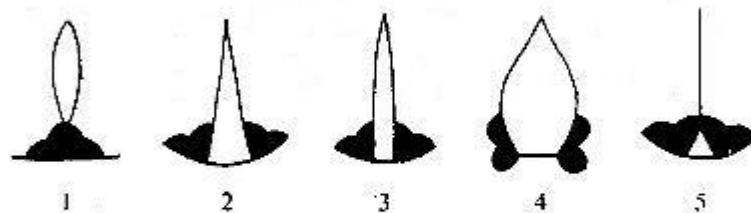
Hangszalagállások

h-állás: a kannaporcok és hangszalagok 10 fokos szögben vannak nyitva. A levegő súrlódásszerű zörejjel jut át a hangszalagok között, *h* hang keletkezik: *laringális spiráns / gégeréshang.*

Tág lélegző / belélegző állás: a kannaporcok és hangszalagok 40–50 fokos szögben vannak nyitva. Néma légzéskor jellemző.

Suttogó állás: a kannaporcok nyitva, a hangszalagok zárva, a levegő kis résen át távozik, a suttogáskor képzett, tökéletes képzésű, de nehezen érthető hangokra jellemző.

A fontosabb hangszalagállások

A fontosabb hangszalagállások

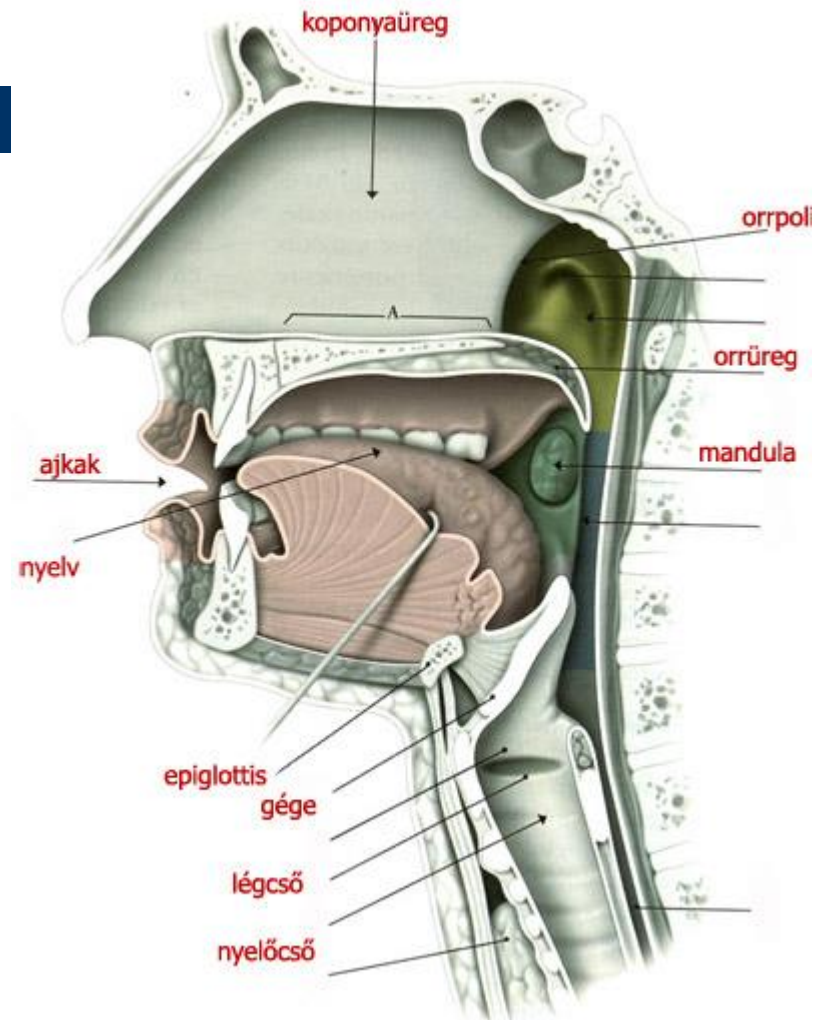
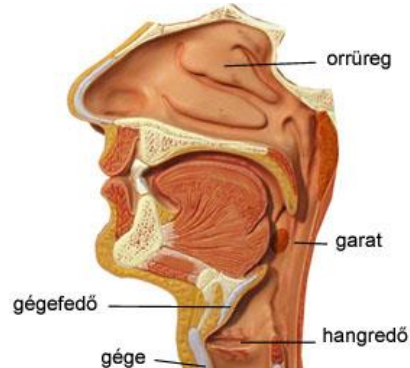
1 = zöngéállás	4 = belélegző állás
2 = zöngétlen állás	5 = suttogó állás
3 = <i>h</i> -állás	

Hangjárat / toldalékcső

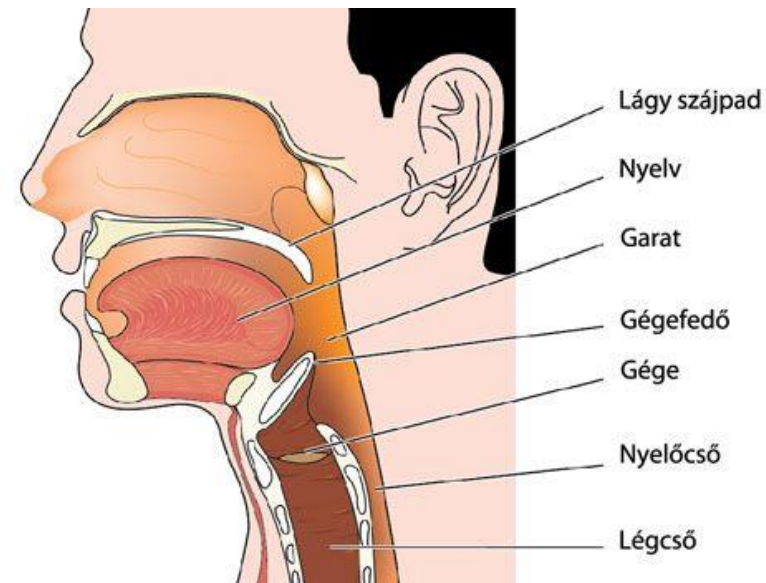
Minden szerv ide tartozik, ami a gége felett helyezkedik el és a beszédhangok képzésében rezonátorként részt vesz: gégefedőporctól az ajkakig, illetve orrlyukakig.

garatüreg
orrüreg
szájüreg
pitvar

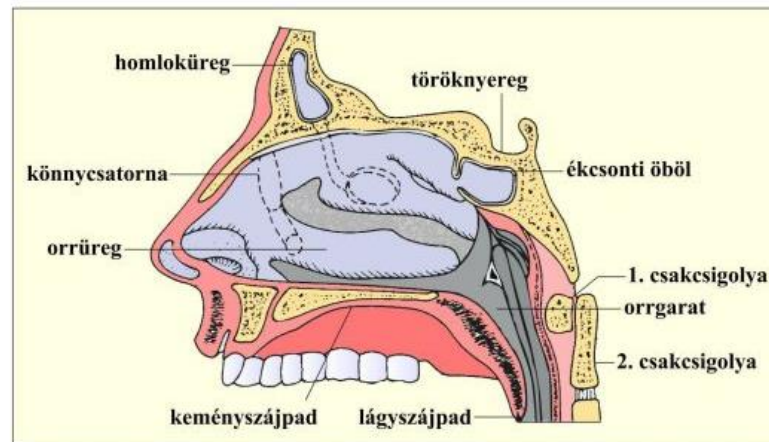
A garatüreg

A gége feletti légút, kb. 12 cm hosszú. Rezonátorként módosítja a hangot. A garatfalon a Passavant-dudor a vele szemben lévő mozgó ínyvitorlával (uvula) eldönti, hogy a levegő az orrüregen vagy a szájüregen át távozik-e. Ha az ínyvitorla / ínycsap zár az orrüreg felé, **orális** /szájhang keletkezik, ha nyitva van, a levegő nagy része az orrüregen át távozik, akkor **nazális** /orrhang keletkezik. Hangképzés itt is történik, ilyenkor a kiáramló levegő az uvulát rezegteti meg, így jön létre az *uvuláris tremuláns*.

Az orrüreg

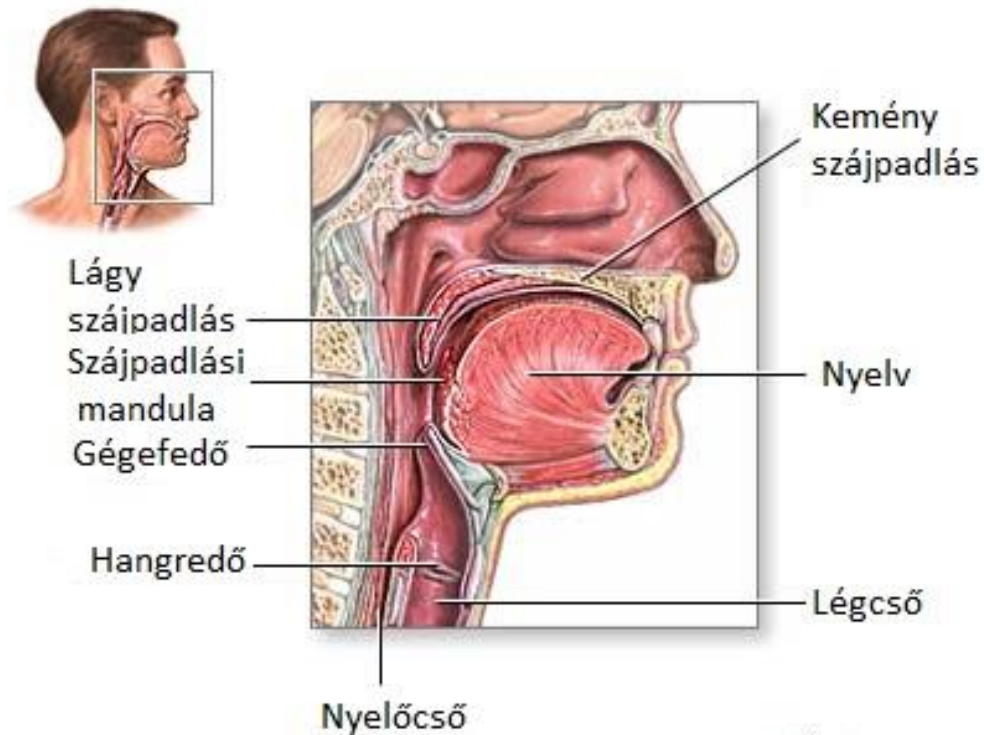
Rezonátorként hangmódosító szerepe van. Az uvula lelóg, nem zárja el az orrüreg felé vezető utat. Így keletkeznek a magyarban a **nazális mássalhangzók** (*m, n, ny, ŋ*), illetve a **nazális magánhangzók** pl. a franciában vagy a magyarban (pl. *nem*).

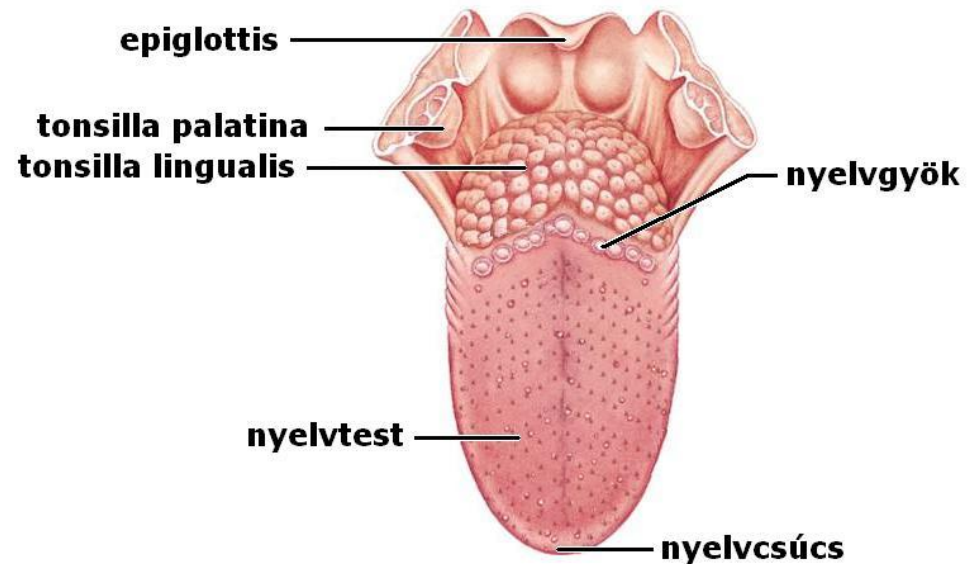
A szájüreg

Elsődleges *biológiai szerepe* a táplálék feldolgozásának megkezdése a fogak, a nyelv és a nyál révén. A táplálék innen a garatba, onnan a nyelőcsőbe jut. A levegő és a táplálék útja a garatban válik szét.

A *beszéd során* rezonátorként hangmódosító szerepet játszik a magánhangzók esetében, illetve különféle akadályok révén a mássalhangzók esetében hangképző szerv.

A szájüreg

A szájüreg fő szerve a **nyelv** / **lingua**, mely a szájpadláshoz viszonyítva vízszintesen és függőlegesen is elmozdulhat.

Részei: nyelvgyök (radix), nyelvhegy / csúcs (cacumen / apex), nyelvperem (corona), nyelv hát / test (dorsum)

(*kakuminális, koronális, dorzális* képzésű hangok)

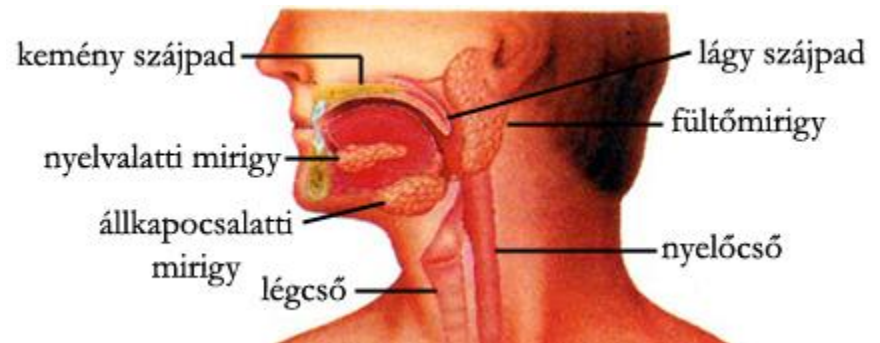
A szájüreg

A szájpadlás elülső része a kemény szájpadlás (*palatum durum*), hátsó része a lágy szájpadlás (*palatum velum*).

Ehhez csatlakozik az ínyvitorla.

A kemény szájpadlás és a fogak közt a fogmeder / *alveolum* található.

A fogak / *dentes*, illetve az ajkak / *labiae* zárják a szájüreget.

A szájüreg hangmódosító tevékenysége

magánhangzók esetén

A nyelv vízszintes mozgása szerint:

ha a nyelv hátrahúzódik a palatum velum felé, nő a szájüreg térfogata, mélyebb hangok képződnek (*veláris magánhangzók*), ha előrehúzódik a palatum durum felé, térfogata csökken, magasabb hangok (*palatális magánhangzók*) keletkeznek.

A nyelv függőleges mozgása szerint: az állkapocs és a nyelv felfelé, a szájpadlás felé mozdul (*zártabb hangok*), a nyelv lefelé mozdul, az állkapocs is így mozog (*nyíltabb hangok*).

3 nyelvállás: *alsó, középső és felső nyelvállás*

A szájüreg hangképző tevékenysége

mássalhangzók esetén

Két szerv párt alkotva akadályt képez, ennek feloldása eredményezi a zörejt, mely a hangszalagok működésétől függően zöngés vagy zöngétlen.

Szervpárok:

1. nyelv és kemény szájpadlás: **veláris**
2. nyelv és lágy szájpadlás: **palatális**
3. nyelv és fogmeder: **alveoláris**
4. két fogsor: **interdentális**
5. alsó ajak-felső fogsor: **labiodentális**
6. két ajak: **bilabiális**

+ átmeneti területeken is: **labiodentális, dentialveoláris, alveopalatális, palatoveláris**

Az ajkak hangképző tevékenysége

- ajakzár**: –állandó: a levegő csak az orrüregen át távozik (nazálisok)
  - felpattanó: (explozívák)
  - az ajkak rezegnek: labiális tremuláns: *prrr!*, *brrr!*
- ajakrés**: –rés van a két ajak között, ahol sűrűlődvá távozik a levegő (bilabiális spiráns: fúvás, fütyülés)
  - a rés az ajkak és az alsó fogsor között van, a levegő ekkor is sűrűlődvá távozik (labiodentális spiráns: *f*, *v*)
- szabad ajaknyílás**: –széles (illabiális hangok)
  - kerek (labiális hangok)

Puheen tuottaminen, ääntöelimet

Suu on tärkein ääntöelin:
äänteet muodostetaan suuväylässä.

Puhe perustuu uloshengitykseen, ja siihen tarvitaan keuhkoja. Ilma kulkee tavallisesti ulos suun kautta, mutta se voidaan ohjata kulkemaan myös nenän kautta. Puheen sointi muodostetaan kurkunpäässä. Nämä elimet (**keuhkot, henkitorvi, kurkunpää, suu** ja **nenä**), muodostavat yhdessä puheentuottamismekanismiin.

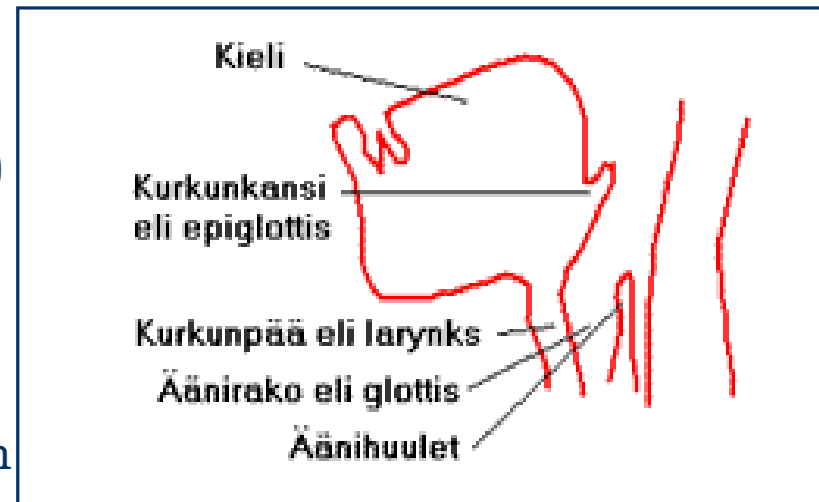

Kurkunpää

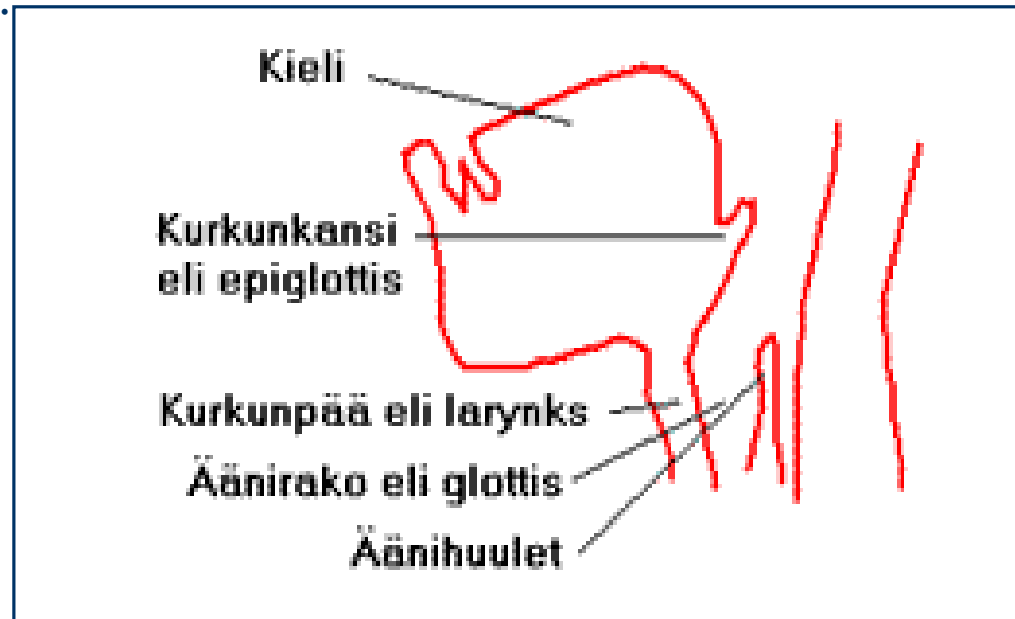
Puheääni syntyy kurkunpäässä.

Keuhkoista puhalletaan ilmaa ylös kurkunpäästä kohti. Kurkunpäässä sijaitsevat **äänihuulet (hangszalagok)** ja kun ne värähtelevät, syntyy puheen sointi.

Äänihuulet eivät kuitenkaan värähtele aina. Jos ihminen kuiskaa, silloin **äänirako (hangrés)** on osittain auki, ja ilma hankautuu ääniraon reunojen kautta ulos, niin että syntyy hankaava kuiskausääni.

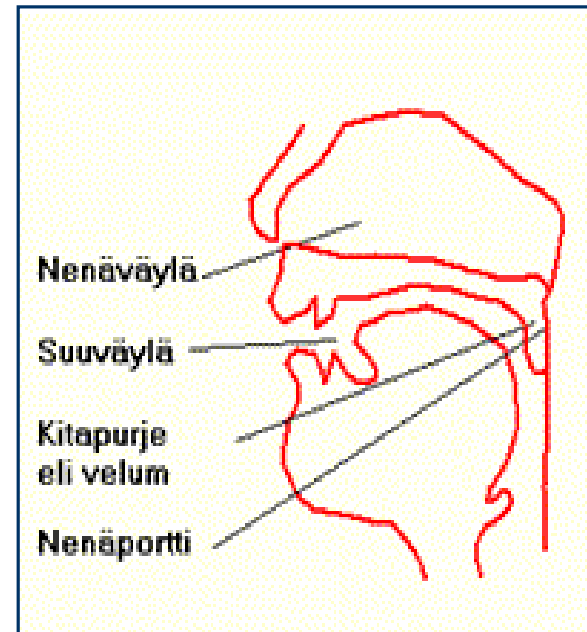

Äänirako voi myös olla kokonaan auki, niin että ilma kulkee vapaasti kurkunpään kautta ylöspäin eikä siellä synny lainkaan ääntä.

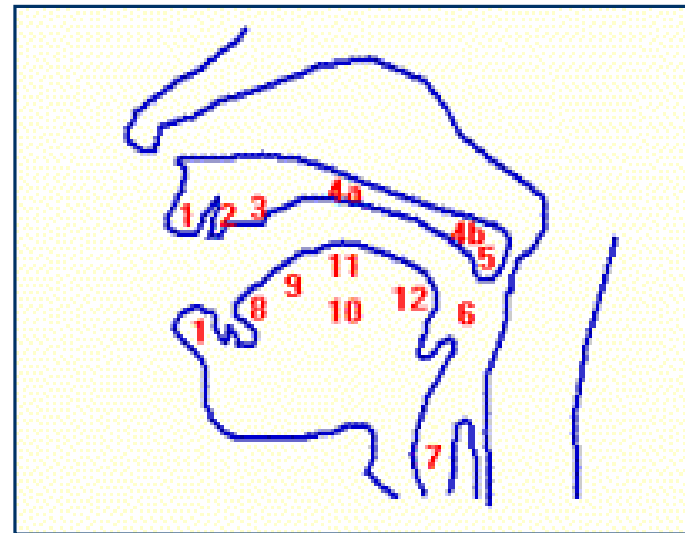
Ääntöväylät

Kurkunpäästä ilma nousee ylöspäin ja kulkee ulos **ääntöväylien**, suun tai nenän, kautta. Ilma voi päästä myös samanaikaisesti sekä suun että nenän kautta ulos.

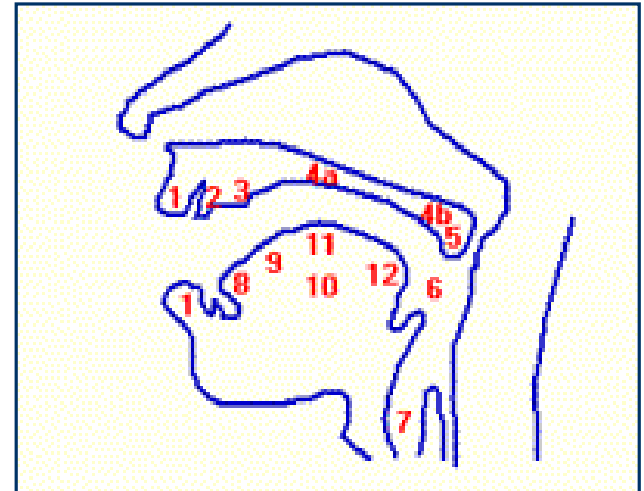
Artikulaatiopaikat

- 1) huulet (labia)
- 2) hampaat (dentes)
- 3) hammasvalli (alveolum)
- 4) kitalaki eli suulaki (palatum)
- 4a) kova kitalaki (palatum durum)
- 4b) kitapurje (palatum velum)
- 5) kitakieleke (uvula)
- 6) nielu (farynks)
- 7) äänirako (glottis)
- 8) kielen kärki (apeks)
- 9) kielen lapa (korona)
- 10) kielen laiteet (latera)
- 11) kielen selkä (dorsum)
- 12) kielen tyvi (radiks)

Artikulaatiovyöhykkeet

Äänteitä nimitetään näiden artikulaatiovyöhykkeiden mukaisilla nimillä. Näin voidaan erottaa seuraavat äänneryhmät: **labiaalit, dentaalit, alveolaarit, palataalit, uvulaarit, faryngaalit ja glottaalit** (laryngaalit).

Artikulaatioelimet (Artikulációs szervek)

finn	magyar	latin
huuli – huulet huuliontelo	ajak ajaküreg	labia (labium)
hammas – hampaat	fog	dentis
hammasvalli nielu	fogmeder garat	alveolum farinks
kurkunpää kurkunkansi	garatüreg gégefedőporc	larynks epiglottis
kitalaki/suulaki	szájpadlás, íny	palatum
kova kitalaki	kemény szájpadlás	palatum durum
kitapurje henkitorvi	lágy íny légcső	palatum velum
kitakieleke	nyelvcsap, ínycsap	uvula
äänirako äänihuulet	hangrés hangszalag(ok)	glottis

Artikulaatioelimet (Artikulációs szervek)

finn

kielen kärki

kielen lapa

kielen laitteet (laide)

kielen selkä

kielen tyvi

suuontelo

ääntöelin

ääntöväylä

magyar

a nyelv hegye

a nyelv pereme

a nyelv oldala

a nyelv háta

a nyelv töve

szájüreg

hangképző szerv

hangképző üreg (száj- és
orrüreg együtt)

latin

apeks

corona

latera

dorsum

radiks